

Gion Disch

Autor(en): **Gadola, Guglielm**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **49 (1935)**

PDF erstellt am: **24.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-205614>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

GION DISCH

Da Guglielm Gadola

Miu cor buc sestermenta
Cu ti stos a ruaus,
La fossa mo stenschenta
Las peinas e quitaus

(† Dr. G. M. Nay)

Ei descha a nus giuvens d'undrar ils vegls ed igl ei l'obligaziun dils vivs de seregurdar en pietad ed engrazieivladad dils defuncts. Sch'jeu dedicheschel pia cheu ellas «Annalas» enzaconts plaid d'engraziament e renconuschientscha al car per miert, sche buca spitgei de mei ina perfetga biografia. Per ina lavur en gliez senn ei la fossa de nies bien Gion aunc memi frestga.

Sia derivonza

Gion Disch ei naschius ils 3 de mars 1874 ad Altdorf ed ha giu la ventira de posseder buns geniturs, derivonts de bunas e pietusas familias; cun in plaid: buna glied de Diu e dil mund. Siu bab, prof. Giohen Disch ed inspectur de scola (1833—1911), fuva oriunds de Funs, ina ruasseivla ucliva della vischnaunca de Mustér. L'eu al pei dil crest Muntatsch, ch'ei adina pli u meins cotschens, seigi lu onns bletschs ni onns schetgs, ha il bab de nies defunct buca giu ina ton biala e se-reina affonza. Il bab de prof. Disch ei morts giuvens, sco signun de Nalps e la paupra mumma Tresa (n. Venzin), ha stuiiu mirar sezza co setrer vi e sevolver cun ses 4 affons pigns. Ella veva propi pupira ed ins po cumprender, co ei ha fatg mal alla buna Tresa, de stuer far il fagot a quels pigns e tarmetter els giul Schuoo. L'emprema gada ei il Giohen — ei era propi in pign e falomber — schizun vegnius renviaus a casa culla remarca: «aunc memi giuvens». Interessant, gest sur de quei temps de gronda pupira seregorda Gion Disch en sia pli davosa poesia, enten la quala el descriva la veta dellas «Treis Tresas», cul pertratg d'en cuort esser unius cun ses pardavons en gl'auter mund:

Treis Tresas paradeschan biars onns avon miu egl;
 La gronda sontga Tresa digl uorden dil Carmel,
 Er'ella fuva Tresa de Jesus gia da vegl
 Intitulad'aschia, ornada cun in vèl.

Patruna ed ustonza fuv'ell'e bien agid
 De mia cara tatta si Funs spel crest Muntatsch.
 Leu sper la caura magra, spel pign arcun miez vid,
 Per tschun ventretgels tonscher stuev'il graschel tatsch.

Ils pigns han prest tuts quater giul Svob tschercau lur paun
 L'in sia giuvna veta ha leu unfriu e dau
 Il grond lu ei perfin navigaus sur mar plaun plaun
 E cumplenend otgontatschun, la tiara ha'l cul tschiel bratau.

La Barla ed il Giohen ein cun la Tresa stai,
 La Barla sia mumma ha mai pli bandunau.
 Las femnas cun lur giuven, en treis schi ferm ligiai.
 Vesevan en lur Giohen, in um ault respectau.

Staus ch'el era 5 onns giul Schuob, eis el vegnius a casa e sepfadius cavrer d'Acletta, mo gest il di ch'el fuva sin via per intrar en survetsch, il fest culeischen en in maun ed il fagot culla «lumpa» en l'auter, entaupa el denter Funs ed Acletta il pader Placi Tenner. Quel empiara il buobet nua ch'el mondi, fa turnar el anavos cun el e di: «Teidla Giohen, cavrers dat ei aunc biars, mo buns students vein nus paucs; lessas buc ira giun claustra ed emprender latin?» «Ho, cun plascher,» rispunda il cavrer pladiu, «mo la mumma hä buca raps . . .» «Ti nuota tema, gliez drov'ei nuota, ti mo neu, bien tgau has ti, e gliez ei il principal.» Ed ed ei vegnius student claustral ed in bien lu aunc, epi — enstagl trer en la sutana sco plirs speravan — ha el studegiau vinavon; a Neuchâtel il franzos, a Como il talian. Quels onns ein stai dirs, el stueva dar uras per pagar ses studis, mo el era buca per nuot naschius silla grava denter il Rein della Val Clavaniev e quel della Val d'Acletta. El ha teniu stendiu ed igl ei ju! L'emprema piazza ha el obteniu a Genevra en in institut privat per prenzis e de quella rauba. Denter quels fuvi era Peter I., pli tard retg della Serbia e bab de retg Alexander, ch'ei vegnius assassinaus 1934 a Marsilia. A

quei prenci hagi el miserau ina gada ina entuorn las ureglias da gust. —

Silsuenter ei el vegnius en tiara grischuna e staus prof. alla «scola digl uestg» a Mustér ed a Cuera e cura che quella ha calau d'exister, eis el seretratgs per 8 onns ad Altdorf, sco prof. della scola cantonala, nua che siu sulet fegl, Gion Giuseppe Alois ei naschius. Da leu tuorna el a Mustér, vegn inspectur de scola e resta en quei uffeci varga 30 onns. Duront quels onns daventa el in ver amitg dellas scolas e dils affons ed oravon tut dils affons romontschs. De sia gronda premura per la scola romontscha dattan ina partida artechels ella Gas. Rom. de 1895, viva e clara perdetga.

Pertenent la politica ei prof. Disch jus all'entschatta sias atgnas vias. El che veva stuiu semudergiar sez de vegnir quei ch'el ei vegnius, senza agid d'in aug Assistent ni d'ina onda Mistarlessa, ei capeivlamein era daventaus in um politic independent. Entusiasmaus pil grond progress economic de siu temps, nua ch'ei carscheva iuas sin mintga caglia morta, bunamein, ha el surviu all'entschatta de sia modesta carriera politica alla partida progressiva della Surselva, cun daventar igl empren redactur della «Ligia Grischa», ina gasetta en tuts graus conservativa, deno en fatgs d'economia ed elecziuns. Ils emprems 28 numers, ch'el ha redigiu ein in stupent document per sia oreifra pleva, ina qualitat, che siu fegl Gion ha artau entira ed entrata. Surcargaus cun lavur, eis el suenter igl empren miez onn seretratgs dalla redacziun ed ha allura silsuenter surviu conscienzusamein a sia vischnaunca nativa sco suprastont; al cumin della Cadi sco derschader, deputau e Mistral. L'emprema gada che prof. Disch ha candidau per la mistralia, ha in politicher della Cadi declarau signur Disch dalla buora anora avon gl'entir pievel per in «radicalun». Nies defunct Gion Disch, ch'era da glieuz temps scolar claustral, ha raquintau a mi, ch'el eri quei di de cumin sin fenestra sin claustra; davos el siu bien amitg de pli tard, P. Baseli Berther p. m. Curdond ils plaids «radicalun» encunter siu bab, seigien ils larmins segli ad el — e pader Baseli, per cudizar el in techet, ha dau ad el cun in cumbel ellas costas e detg: «Gion, has udiu tgei ch'el ha detg dal bab? Sch'igl ei buca ver, sche de quei schess jeu buca dir.

Mo ti lai ual e cala de bargir; perquei vegn il bab tuttina Mistral in di.» Il bab leugiu silla buora sedosta culla declaraziun, che quel che hagi detg quei, seigi in «bagliafun!» — Sin gliez cumin ha il mantî tgietschen cuvretg la schuviolla d'in auter, mo buca ton biars onns suenter ei prof. Disch tuttina vegnius Mistral, exact sco pader Baseli veva predetg!

Prof. Disch, in um luvrus ed econom, ha era diregiu in diember onns il «hotel Oberalp» a Glion e duront lezza dimora ha el, tenor P. M. Carnot, «acquistau specials merets per la pleiv catolica cunzun per l'erecziun della nova hodierna baselgia.» —

Derivonza e milieu de Gion Disch fuss buca complet, sche nus emblidassen de far menziun de sia carissima mumma, Fausta, nata Berther. «Ils Berthers», sco la respectabla familia della mumma vegneva semplamein numnada a Mustér, eran da gliez temps glied fetg beinstonta; ins plidava dad els cun respect, sco dalla «secunda claustra». Els possedevan ina partida aclas: Fontauna su, Latis, Caschuars, Turtengia, Sonduritg e schizun ina alp privata per lur muvelun, Las Lumpognas. Tier quei appartenevan aunc als Berthers, il «hotel Berther» (pli tard hotel «Bellevue») a Mustér, il hotel della «Cruna» a Trun, ed igl «Oberalp» a Glion. Tut ensemen in a economia ed in quén!

Dal temps ch'il Giohen ha priu la Fausta stevan ils Berthers ella pli aulta fluriziun — ed il giuven professor ha senza dubi fatg ina buna partida, era da pugn de vesta politica, essend che la familia Berther de Mustér veva gia furniu al cumin, sco alla baselgia ina partida meriteivels umens: paders e prers, miedis, mistrals e landrechters. Mo denter tons bravs e meriteivels umens ha ei era dau, sco da pertut, enzaconts che han ballestrau e reussiu meins bein. —

La Fausta Disch ei stada ina buna mumma, plein cor e carezia per tut sia familia, oravon tut per siu fegl persul.

Sia giuventetgna

Ils onns d'affonza de nies Gion ein stai bials, sereins e senz'in soli nibel. Sco fegl persul enamiez ina partida vivas soras,

ha el gudiu dis de mai murir. Gia da pign ensi hagi el mussau senn e talen per in bien humor dil cor e derasavi en siu con-tuorn ina legria ed ina buna veglia tut aparti, ina qualidad che ha cumpignau el tras la veta aschi maluliva entochen alla mort, ch'ulivescha enconuschentamein tut. Entras siu ventireivel na-tiral, sco era entras sia vivacitad spirtala, ha el gia da giuven ensi capiu de gudignar ils cors de ses vischins. La consequenza ei stau, che tut purtava el si maun; el sez exprima quei en ina de sias poesias:

Jeu sundel ditg staus pupergnaus
Da mia buna mumma,
Da frars e soras e quinaus,
Da tut il mund insumma.

Era ses emprems onns de scola, nua che tut mava ad el orda maun sco de far termagls, fuvan aunc il davos temps per el in'emperneivla regurdientscha. Dals scolasts, ch'el ha giu, veva el il pli bugen il P e t s c h e n ; scolast igl unviern e la stad miradur. Quel vevi, sco el requintava, in dun tut aparti de com-parter ses pertratgs, ch'igl emprender e tener endamen mavi tut da sez. Sia instrucziun eri adina, sc'in di de fiastas, plein poesia, plein tschaffen ed anim e d'in optimismus saun e fri-tgeivel. Sper las uras en familia seigien quellas stadas las pli bialas de sia giuventetgna. (Donn che G. Disch ei buca vegnius a frida de scriver la veta de quei interessant scolast, in studi, ch'el veva el senn de publicar en miu «Glogn!»)

Suenter haver absolviu ina partida classas en scola de vischnaunca, ei nies Gion jus student sin claustra. E sco pader Baseli ha raquintau a mi ina gada, eri il Disch in scolar tgunsch e talentau e dasperas plein humor e filistucas. Quels bials onns, vid ils quals scadin scolar de Mustér seregorda pli tard cun pla-scher e deletg, ein svani per el sc'in siemi dulutsch e carin. Vid Mustér e buc il davos vid nossa claustra, ha el adina patertgau cun respect e veneraziun ed ina de sias meglieras poesias lai sentir, che leu seigi era vegniu plantau en siu cor giuvenil la vera pietad per nossa religiun, ina qualidad, che ha cumpignau el malgrad enqual stemprau della veta, entochen alla fossa. Co conta siu cor aschi sincer:

«Maria, mumm'immaculada,
Jeu hai el cor tiu bi maletg

— — — — —
Mo tarlichont sco el sogn tempel,
Dils Paders sur miu vitg Mustér,
Ei tiu maletg e tiu exempel nigliu de vér.
Leu has ti mei ord mals e peinas
Deliberau sco ord cadeinas.»

Ses studis gymnasials entschavi a Mustér, continuescha e finescha ei a Nossadunnaun. Denter il grond diember de ses professers teneva el il pli ault, il P. B. Berther de Mustér e P. Rudolf Blättler de Nossadunnaun. Il davos fuva in famus designader e pictur e veva siu pli grond plascher cul student romontsch, che documentava entras ses desegns in fin senn ed in talent natural pil sublim art de pictura. Contas gadas ha siu carezau magister exprimiu enviers siu destinguu scolar igl intim giavisch, ch'el duessi ira silla academia e sededicar alla pictura; el daventi garantiu in artist e franc e segir buca mo in permiezora. Era Gion Disch haveva il medem desideri ed ha era exprimiu quel enviers siu bab, schebi ch'el saveva, che lez veva destinau el per la medeschina. Vesend el, ch'il bab fuva buca de metter giud via, era buca sigl instant supplicar e scriver dil P. Rudolf, ei Gion Disch sereconciliaus cul'idea de vegnir miedi, sco plirs de ses augs, davart la mumma, eran medemmamein stai. Il davos de quels ei stau igl enconuschent e fetg meriteivel Dr. Berther vegl († 1903, al qual Dr. Nay († 1920) ha tschentau sper siu' agen maletg, in bi monument el «Clau miedi».

In'emprova per sia habilitad el desegn, porscha il studi cultural de P. B. Berther, «Sin Cadruvi», nua che Disch ha contribuü 4 desegns originals de tips ord il pievel tujetschin. Al «cumpar», cun sia capetscha de tinghelin e pippa cuorta, ha el dau ina fatscha cun expressiun de rempli plitost. Ed al «sterler grond» cun sia capiala bergamasca e culla fatscha brestga scardalida, ha el capiu de dar in'expressiun de stamprau e malura, d'innocenza — e malezia. Quei schani ei propi «in da lo ain!» Veramein plastics ei il desegn, che representa «il Gambun», al qual nies Gion ha perfin empristau ina capiala veglia

d'uestg. Ins ha l'impressiun, che quei tip cun caultschas cuortas e calzers bass, seigi sil precint de far ina spassegiada ord il 17avel neuden el 19avel tschentaner. Mo il pli bein tradescha «il Marti», cuntschavischala, il humor satiric de nies bien Gion. El cantun d'ina casa spel Marti, che petga fiug e fier, vesein nus cazzettas, catetieras, hontas e miolas, stend pacificamein ensemen, enamiez quei marighel de cumars e cumpars de cuschina, ha el capiu de far ord ina vanaun ina veglia tramosa cun ina tèsta sc'ina tiasta! — Tgei havess siu fin egl e maun lingier aunc saviu prestar cun empau scola?

Dall'universitad tiella diversitad

Suenter haver absolviu 1896 igl examen de maturitad a Nosadunnaun, ei Gion Disch, sin giavisch de siu bab, serendus all'universitad de Basilea per sēdedicar leu als studis della medischina. Già igl emprem semester de anatomia ha ei tarladiu ad el, havend propi in disgust de quella scienza, ch'era — sco el raquintava sez — ina tortura per el. Suenter plirs semester d'ina legra veta de student tiels «Raurachers», ha G. Disch viult il dies alla medeschina ed ei jus a Berna per sededicar leu al studi della economia nazionala. Mo era quella scienza, schetga sco curom, fuva per ina natira artistica per nuot auter buna, che per stuffientar dal tut.

Havess el denton pudiu surventscher igl emprem temps il disgust encunter la medischina cun l'energia, che siu bab ha giu de sias uras per fular vja atras tontas difficultads, sche fus Disch, cun siu bien cor e siu emperneivel character, segiramein daventaus in bien miedi. E sco tal havess Disch, quei exprimiu um popular, aunc giu outras pusseivladads avon maun, pertgei che da gliez temps carschevan ils academicers buc aunc sco bulius ord il tratsch sursilvan. Forsa havess era in bien e ver amitg, — sco sgr. redactor Mohr ha scret cun tutta raschun — pudiu menar el de quei temps atras las difficultads dell'universitad, atras ils prighels che smanatschan pli u meins scadin student all'universitad. . . .

Mo malgrad tut, il car defunct ha buca piars siu bien humor, che ha adina gidau el sur tuttas difficultads ora ed en

scadina situaziun della veta. Gie, en in cert grau lai el schizun encrescher pli tard per quels bials onns, mo sia natira d'artist tgiembel plena d'optimissmus vegn era cheu puspei suren, gie, va schizun enqualgadas suro, sco gl'ieli sull'aua:

«Vus giuvens onns, schi bials e cars, co hai jeu vus bugen!
 Co veis vus mei schi ditg legrau, sun staus schi da levsenn.
 Nuotzun hai jeu mess d'ina vard, sun leghers tonaton,
 Perquei ch'jeu sai en fossa pren, ventira cu jeu mon.
 E quel che raffa, spargn'e tegn, vegn senza ton satraus.
 Il mund ei bein tut sanistraus!»

Suenter quels onns d'universitad entscheivan per el quels della diversitad! A casa veva siu bab surpriu il menar la posta sul Cuolm d'Ursera, in temps era quella de sutengiu. Cheu dev'ei lavur sin tuts mauns, baul culs cavals, baul cun carrs e crotschas, baul sin in maun e baul sin l'auter; occupaziun uonda, e sco ei para ha el tuttavia buca fatg vess. Denteren fageva el era sez il postiglion e capeva quei gest aschi bein sco ils fumegls dil bab. Entras quella lavur pratica eis el vegnius en contact culla glied ed ha empriu d'enconuscher nossas relaziuns e nossa tiara, sco forsa paucs de ses contemporans studigai. Gion Disch haveva ensumma in fin dun d'observaziun, fuva sperts de spért e habels d'acziun en scadina situaziun. Quellas stupentas qualitäts en uniun cun siu humor e sia beinvuglientscha han en buca ditg gudignau ils cors de ses vischins e de sia vischnaunca.

Sia carriera

La vischnaunca de Mustér saveva duvrrar in tal tgau e perquei eis el en cuort vegnius els uffecis de vischnaunca, nua ch'el ha prestau bia buns survetschs. Dudisch onns ontras eis el staus president de vischnaunca e quei gest duront l'uiara, nua ch'ei veva num esser sin tut e saver bia. Siu operar duront quei temps ualti ciritic, ei staus buns e Gion Disch ha menau la barca endretg e giu grond quitau pils dretgs de vischnaunca, sco era per quels dils singuls, oravon tut pils paupers e barsegnus, pils quals el ha tras a tras giu bien cor e bien maun — ed ina mongia pulitamein largia. En sia canzun dils munglus, conta el buca per nuot:

«Jeu less ch'jeu fuss mo inaga — il Segner en Parvis,
 Miraclas fiess jeu schon bugen — silmeins mo in pèr dis.
 Sch'ei fuss in pauper, che schelass -- affons che vessan fom,
 Il reh stuess la fom sentir -- il freid sil zuffen strom.
 Lu fuss ei gleiti caul e bien e meglier en tuts graus.
 Il mund fuss nuota sanistraus!»

Mo era il cumin della Cadi ha saviu duvrar sias forzas e quei en ina partida uffecis. Duront la Mistralia de G. Monn, eis el staus mediatur per Sursassiala e quei per gronda cuntentientscha de scadina partida en carplina. Da 1907—1921 ha el funzionau sco notar ed in cuort tempset era sco ufficial de concuors e stumadira, in uffeci che ha plaschiu ad el buca smiul, gnanc tec, essend che stuer mudergiar paupra gliעד officialmeins, fuva per el sez ina tortura.

Naven da 1911 entochen 1920 ei Gion Disch vegnius tarmess a Cuera sco deputau. Cun Dr. Nay, siu carezau e bien amitg, fuva Disch in dils pli originals tips dil Cussegl Grond. El udeva buc tier quels, che tegnan mo si mauni ni che scauldan quel el sac dellas caultschas; el udeva buca tier quels, che ruian ils rispials e siuan de freid, cura ch'ei havessan il dretg e l'obligaziun de plidar! Na, Gion Disch, sco era siu collega Nay, udevan tiels paucs, che vevan la curascha de prender il plaid tier scadina occasiun d'impurtonza, cura ch'ei fuva de barsegns d'empau spért. rutina ed originalitad. Cura che quels dus vegnevan cun lur votums, alzavan perfin ils pugniers il nas ord lur gasettas de partida — e tadlavan cun bucca e nas. Donn e puccau eis ei, che tals tips svaneschan ad in svanir ord miez il rudi de nos «patres conscripti»!

Pil cumin della Cadi ha Gion Disch creau in'ovra sociala de num e pum, essend staus il pli premurau dils fundaturs della cassa da malsauns della Cadi. Las empremas statutas de quella, madirameins ponderadas, e redegidas cun fin sentiment social, ha el creau, sco quei ch'igl original, ch'jeu hai giu per mauns documentescha clar e bein. Quei ei stau siu pli grond meret e pil cumin il meglier survetsch.

Igl onn 1910 ha «il mat vegl els curonta» ughiau il sbargat ella lètg. Quater affons culla mumma restan anavos en dolor e tristezza per lur car bab.

Tier paun e piazza stabla ei Disch vegnius pér 1919. Quei onn eis el vegnius clamaus a Cuera da siu amitg, cuss. gov. Guglielm Plattner († 1934), sco secretari guvernativ el departement stradal e forestal. In de ses collegas, che ha luvrau cun el quels onns tgiemblai de gronda e fadiusa lavur, di: «En tuttas situaziuns e travaglias eis el staus in fideivel colaboratur de ses chefs, cuss. gov. Plattner e Huonder.» (Dr. Desax!)

El ha fatg si'obligaziun en uorden, mo propi ventireivêls ha era quella lavur buca fatg el. Per ina natira artista sco el ei staus da neuenneu, sa l'occupaziun en in biro mai epi mai cuntentar; quei ha il defunct sez exprimiu enviers mei pliras gadas. Havend stuiu metter ord il tgau siu ideal pigl art de pictura, fuss ei stau il meglier, sche Disch fuss sebess viden el regenavel della schurnalistica. Per quei impurtontissim factur de nossa cultura moderna, fuss Gion Disch staus il ver um el ver plaz. Dominè sco'l fuva en plaid e plema, dotaus cun ina viva fantasia, armaus cun in humor plein spért e cor, enconuschents ed experimentaus cullas vias gradas de quest mund, mo era cullas stortas e cavorgias de quel, havess Gion Disch saviu vegnir in schurnalist d'emprema qualitat. Mo sco ei va enqualga sin quest mund rodund: Quel che savess, vegn starschaus, ni schizun exclaus e quel che sa buc, vegn alzaus, savens schizun glorificaus, schebi ch'el meritass de vegnir scurlaus e . . .

Avon zacons onns havess Disch saviu vegnir redactur ed el fuss era vegnius cun plascher, «mo mia permavera era vargada e schau singular havessen ei schau mei mo cun in'ala pli», ha el detg inaga buca ton daditg a nus, riend cun in larmin ballontschond pleins passadetgna osumsum siu égl miez rut. Alla pressa conservativa, romontscha e tudestga, ha el, malgrad tut, fatg gronds e buns survetschs e quei onns ed onns ora.

Sia poesia

Ch'ina tala natira ei da temps en temps sfurzada de dar liber cuors als sentiments de si'olma en fuorma de vers e remas, de poesia e canzun, ei per ella ina ventireivla consolaziun, deletg e solaz. Gion Disch ha perquei astgau cantar sinceramein sur la canzun e poesia senza:

«Gie la canzun, la poesia
 Sco ferm ligiom uneschi nus:
 En amicezia harmonia
 Lein nus restar in l'auter prus.
 Sc'in betsch de pasch e de carezia
 Sei la canzun per nus carstgauns
 Ed en legria e tristezia
 Confiert per sauns e per malsauns.»

Ad el ei quella poesia veramein stada fideivla entochen la mort. Mo ei fuss falliu de dir, che Gion Disch hagi schau anavos a nus sias pli bialas poesias e canzuns; lezzas ha el priu cun el en fossa. En quei grau fuv'el sco Heinrich Federer, che ha detg da sesez: el lessi ch'el savessi viver la poesia, ch'el senti en sesez, enstagl de stuer scriver ella. — Tgi che ha enconuschiu el, sto dir, che Disch vess giu il talent per in grond poet e sch'el ei buca vegnius in tal, sch'ei quei buca dal tut sia cuolpa. Ei ha numnadamein dau in temps tier nus romontschs, ch'ins animava, stuschava ed impulsava sgarscheivei pauc tier lavur litterara; quella favur han mo certins giu, ferton ch'auters, che havessan giu ual ton talent ni aunc dapli, ein vegni starschai. Gest Gion Disch havess giu basegns d'enzatgi, che vess animau, criticau e menau el silla via maluliva e suls malpass, che meinan sil Parnass. Da cheu deriv'ei, che pliras de sias poesias ein buca gliemadas uonda, che la metrica va mintgaton in tec pei-ziep e che la rema ei buc adina sereina. Da l'autra vart fuv'el era sez memi dabot cuntents cun sias poesias (ina menda generala de tuts nus romontschs che scarvin). Nus havein denton tuttina saviu constattar, ch'el ha fatg cheu ils davos onns enzacontas poesias, sco era translaziuns cun tutta premura ed atenziun — e quellas vegnan a restar.

Dapi la publicaziun d'enzacontas de sias poesias ella Chrestomazia (tom XII. 1919), ei Disch vegnius numnaus «il cantadur cun il cor plein carezia per la patria.» Quei eis el staus ed aunc de pli. Naven da lu ha il defunct creau ina gronda partida poesias lyricas, che nus astgein taxar per bunas. Il cuntegn principal de quellas ei puspei la patria; dasperas ha el denton era tractau auters temas expressivamein lyrics e za-

conts de quels ein propi senti subjectivamein e profundamein. Jeu tschentel cheu ina, ch'jeu tegnel per la megliera. Quella astga semiserar cun las bunas de nossas poesias lyricas en lungatg sursilvan:

Denter tschiel e tiara

Tgei tgeua notg! Dascus la glina glischa
 E tuts culmahs cupidan pass e grev.
 Mo leu la tuor sestenda, sia crusch tarlischa
 Ed in lamegl aunc brausel lev
 A nies plevon las lettras muossa
 D'in cudisch vegl, ton carezau.
 Il vent las aultas tschemas scruossa
 Mo traf scursem ei brausel penetrau
 Ord ina gig'in tun migeivel,
 Ch'il vegl scolast ha carmalau,
 En quei profund ruaus in cant plascheivel
 Agl agen cor ha el aunc dedicau.
 L'in leu en oraziun ei profundaus
 Tscheu spuenta l'auter grevs quitaus
 Ed en quei interval
 Sin mellis flurs setschenta la rugada,
 Ord mellis calischs sgola la fladada
 Tier il Scaffider celestial
 Che regia tschiel e tiara.*)

Denter sias bein reussidas poesias, numnein nus aunc cheu: poesia e canzun, sill'alp, il pegn, bandonaus, las rosas de mia patria, igt ual, il zenn d'Ave Maria, sco era zacontas dellas novas: nies paun de mintga di . . . ch'ei ina visiun plastica e clara, sc'ina biala, sereina damaun d'atun; il maletg de Nossadunna, ch'exprima sia profunda carezia per nies sanctuari de Mustér, mia casetta, cul profund e sincer desideri de puder arrivar in di a casa, silmeins per aunc saver metter giu tgau. Ina dellas meglieras ch'el ha fatg duront sia emprema dimora el spital, ei: furmiclas. En quella muossa G. Disch, ch'el sa observar cun tutta atenziun il far e demanar de quei pievelet

*) Vide: Glogn 1934, p. 29. Questa poësia ei vegnida componida finamein da sgr. scolast Giusep Maissen, Cuera.

aschi inschignus e luvrus, ch'il Scaffider ha dau a nus carstgauns per exempel.

Sper la Iyrica ha G. Disch era dau liber frein a siu humor en poesias satiricas. Remarcabel! Denter quellas ein las empremas las meglieras, per ex. il mat els curonta, canzun sillas mattauns dil temps present ect. En quellas, sco era en la suletta buna de pli tard, la scompa dil Stin, sgurdin dil Curdin, po el tener ora, gie, schizun graduar il humor ed igl «ésprit» entochen alla fin, ina caussa che reussescha buca dina en quella spezia de sia musa.

Eduard Engel, il grond criticher de litteratura, di, che sch'in poet hagi la ventira de tar ina gada ina canzun, che vegni cantada da generaziun sin generaziun e damenti aschia populara el ver senn dil plaid, sche resti quei tal immortals e sch'el vessi fatg mo quella suletta. Tier Gion Disch vegn quei ad esser il cass cun sia biala canzun «Eis pintga era ti Cadi», che vegn cantada pli e pli savens dallas societads, dallas companias de mats e perfin en stiva e sin via. (Composiziun da Hs. Erni.)

Il davos miez onn de sia vita, ha Gion Disch creau siu pli grond ed impurtont opus, ch'el ha scret, numnadamein: «Il siemi digl empaladur», ina cantada humoristica-culturala sur ils uaffens e l'iseglia dil pur muntognard. Mei ha ei legrau zun fetg, che miu Glogn ha astgau far padrin tiel batten dil meglier affon de sia musa. La pli gronda semeglientscha ha quella cantada cul «barlot», da G. Hasper Muoth. Quella remarca hai jeu era giu fatg visavi gl'autur, mo el ha offniou sinceramein, ch'el hagi patertgau gnanc en siemi buc vid gliez poem. Questa propi biala cantada, vestgida en in lungatg classic, componida en ina metrica fetg varionta ed harmonica, cun sias midadas tenor basegns e cuntegn delias caussas personificadas, cun lur eloquents plaids e cunterplaids, ei il pli car mussament, che Gion Disch fuss staus in poet de vaglia — e quei franc e segir gia pli baul, sch'el havess adina giu la ventira d'eleger ils vers temas per sias poesias e sch'el havess, sco nus havein gia menzionau sisura, giu enzatgi che havess animau el leutier. Oz sundel jeu dublamein cuntents da haver mulestau

nies bien Gion tutta permavera ora, ch'el fetschi ina gada zagei pli grond, sco Muoth, pil Glogn. El sez ei gie alla finala staus il pli cuntents sur quei opus, ch'el stimava cun tutta rasschun pil meglier, ch'el hagi fatg enzacu. Quella cantada ei e vegn a restar siu pli bi e meriteivel monument litterar.

Sco Muoth, ha era Disch fatg enzacontas translaziuns, ch'ei meglieras che biaras de sias poesias originalas.

La novella ha el buca cultivau, mo enstagl ha el rendiu bia buns survetschs a societads dramaticas ed autras cun preparar bunas translaziuns de cumedias humoristicas e seriusas. Da quellas ein pliras idas a piarder, ch'el sez sa buca nua, mo nus supponin che tscheu e leu en ina scaffa ni truchet d'ina u l'otra societad seigi aunc beinenqual caussa pintga e pli gronda de Gion Disch!?

Per la historia locala e grischuna veva Disch ina gronda predilecziun. En siu relasch litterar, consistentes ord ualti bia manuscrets, sesanfla in grond diember interessantas notizias culturalas e historicas sur Mustér. E sur la familia Berther ha el mess ensemen ina genealogia completa cun diember notizias davart las singulas persunas.

Contas poesias d'occasiun sin empustaziun, cons menus per nozzas e fiastas ha el fatg en sia veta! E denter quella rauba manedla sesanfla tscheu e leu ina, che ha tonta valeta sco bein enquala de sias poesias publicadas. Era ils referats ch'el ha tenu en pliras societads romontschas han lur valeta.

Il pli fideivels ed attaschus ei Gion Disch staus alla «Societad Retoromontscha». A quella ha el prestau bia buns survetschs, era sco commember della suprastanza e ses votums e pareris clars ed objectivs vevan peisa e valur. — Al chor rom. «Alpina» eis el staus biars onns in bien e survetscheivel president. —

Il davos onn de sia veta ha Gion Disch stuiu star ora bia dolurs e tribulaziuns, mo el ha acceptau quellas cruschs ord il maun de siu Scaffider cun curascha e resignaziun e preparau aschia a sesez in bien viadi sur cuolm. Siu davos suspir

e desideri, ch'el ha aunc pudiu metter en rema, vegn il Segner segir ad haver exaudiu :

«Spendra mei dal mal, fai libers dals puccaus,
Sin la fin po dai a mi miu sogn e bien ruaus.»

R. I. P.

Bibliografia de sias lavurs:

Poesias: „Annalas“ XXV. 4 p. XXXV. 4 p.; XLI.; XLVII.; XLVIII. e IL. Rätorum. Chres. XII. 1919. Calender Romontsch: 1905, 1910, 1911, 1912, 1913. Glogn: 1930, 1931, 1932, 1934, 1935. „Rosmarin“ Cud. de canzuns: „Eis pintga era ti Cadi“.

Teaters: Il Cuntschacazzettas, Mustér, G. Condrau 1928. Sil hospeci, cumedia en in act. Trs. Mscr. Drama, (senza tetel) complets. mscr. Fugitivs ell'atgna patria. Treis acts. mscr. Il mulin de Stansstad. Drama en 5 acts. mscr. La signura vicepresidente. Giug humor. en in act. mscr.

Historia, Prosa: Memorias dils viadis da Giachen Berther, Annalas 1927 e 1933. Reminiscenzas ord il „Diurnal“ de Dr. Pl. Berther, 1928/29. Separat Gas. Rom. P. Baseli Berther O.S.B. de Tujetsch 1932. Separat, Ischi. „La Tschuetta“ Gas. Tscheivvila, 1921. P. Anton Huonder S. J. Glogn, 1932.

Cuera, ils 3 de mars 1935.